

Отже, у даному дослідженні були виявлені й деталізовані лінгвальні та соціолінгвальні особливості формування та функціонування нової лексики та фразеології військової сфери англійської мови, створеної за допомогою універсального механізму аналогії.

У якості подальших **перспектив** вважаємо дослідження лінгво-когнітивного та синергетичного параметрів англійськомовних інноваційних одиниць військової сфери, утворених за аналогією.

Література

- Бялик В. Д. Аналогія та прототипна семантика як складники генези лексичного квантора неологізму. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог, 2009. С. 150–158.
- Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу : монографія. Львів : Паіс. 2007. 228с.
- Зацний Ю. А., Янков А. В. Нова розмовна лексика і фразеологія : англо-український словник. Вінниця : Нова Книга. 2010. 224 с.
- Мешков О. Д. Английская мозаика : кн. для преподавателя, студента, лингвиста, переводчика. Москва : Янус. 1996. 174 с.

(Матеріал надійшов до редакції 6.12.19. Прийнято до друку 18.03.20)

УДК: 811.111'42:32

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2020-79-18>

СТЕПАНОВ В. В.

(Запорізький національний університет)

vitalii.stepanov94@gmail.com

ФРАКТАЛЬНІСТЬ КОНЦЕПТУ ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття розкриває механізм матричної реконструкції концепту ПОЛІТИКА як значення або інформації, активованих у свідомості англомовної спільноти мовним знаком (лексемою *politics*), лексико-семантичне поле якого слугує засобом його нескінченного самоподібного структурно-сислового розгалуження, що має фрактальний характер. Надається перелік потенційних форматів репрезентації будови концепту як структурованої у свідомості системи – мережевий та матричний, – із теоретичним розмежуванням їх сутності та методології реконструкції (мережа – методика «семантика лінгвальних мереж» за С.А. Жаботинською: аналіз корпусних конкордансів вживання лексеми із визначенням логічних предикатів, сортованих за пропозиціями базових фреймів для репродукції у мережевій формі денотативного значення як аналога досліджуваного концепту; матриця – методика компонентного аналізу словникових дефініцій лексеми за Є. В. Бондаренко та Р. Ленекером: встановлення номенклатури доменів, котрі, взаємодіючи за операціями профілювання «база – профіль», і структурують, і актуалізують активований словом концепт). Автором обирається матричний формат, у ракурсі якого на базі словників компонентним аналізом дефініцій слова *politics* генерується матрична модель концепту ПОЛІТИКА з його лексико-семантичним полем (у подальшому розширеном за тезаурусним і тематико-асоціативним принципами), що в подальшому аналогічно аналізується із виявленням схожих доменних матриць, що дає підставу прогнозувати імовірну фрактальність концепту ПОЛІТИКА в сучасному англомовному дискурсі. Такий прогноз зображується автором графічно як нескінченне розгалуження похідних матриць у процесі структуризації концептуальної інформації, що зрештою підлягає інтерпретації в рамках теорії фракталів Б. Мандельброта. Так, проведений автором візуальний і математичний аналіз сконструйованої гіпотетично-фрактальної моделі дозволив зафіксувати ряд закономірностей у розгалуженні концепту ПОЛІТИКА загалом та його самоподібної організації зокрема. По-перше, фрактальна розмірність моделі за рівняннями $Nr^D = 1$ та $D = \ln N / \ln(1/r)$ виявилася рівною 2, що у випадку із простими фігурами також може вважатися ознакою фрактальності. По-друге, у згенерованій моделі автором візуально зафіксовано регулярні структурні повторення – арифметичні прогресії самоподібності, рух та положення подібних фігур при розгалуженні моделі, – що переконливо ілюструє фрактальну матричну організацію досліджуваного концепту. Як підсумок, автор робить висновок, що концепт ПОЛІТИКА дійсно має фрактальну природу в сучасному англомовному дискурсі.

Ключові слова: концепт, матрична модель, лексема, компонентний аналіз, лексико-семантичне поле, фрактальність.

Stepanov V. V. Fractality of the POLITICS concept in the modern English-language discourse. The article deals with representing a mechanism of matrix reconstruction of the POLITICS concept as an information or meaning activated by the *politics* lexeme in the English-community mind, which is provided with a brief pre-research theoretical distinction between the network and matrix formats as possible tools of reproducing the POLITICS concept structure with the methodology of applying them (the former: the semantics of lingual networks by S. A. Zhabotynska – analyzing lexeme corpus concordances with defining logical predicates

sorted by basis-frame propositions to reproduce a unit denotative meaning as a network; the latter: the component analysis by Ye. V. Bondarenko and R. W. Langacker – analyzing dictionary word definitions to establish a base-profile nomenclature of domains for structuring and actualizing a complete concept content contained within a lexeme).

It is exactly the matrix concept model the author has constructed via relevant lexicographical sources along with a corresponding lexical-semantic field (additionally extended by means of thesaurus, associating and thematic principles) that is further identically analyzed to reveal new similar matrix patterns of the researched concept, which subsequently gives reasons for regarding the POLITICS concept as a probable geometric fractal. The author's fractality forecast is drawn as a graphical infinitely-branching matrix model that is further interpreted in terms of the fractal theory by B. Mandelbrot. Thus, the author's visual and mathematical analysis of the drawn endlessly branched matrix model of the POLITICS concept allowed finding out regular occurrences. Firstly, a fractal dimension D recorded in such equations as $Nr^D = 1$ and $D = \ln N / \ln(1/r)$ has proved to be 2, which can be also a value of fractal dimension in case of simple geometrical shapes. Secondly, a range of several arithmetical progressions, angle and motion regularities of shapes have been established by the author within the model to illustrate how regularly smaller parts are geometrically similar to the whole fractal. Therefore, the author summarizes that the POLITICS concept has indeed a fractal nature in the English-language discourse.

Key words: concept, matrix model, lexeme, component analysis, lexical-semantic field, fractality.

Існування соціуму нерозривно пов'язане з комунікацією та пізнанням, унаслідок чого генеруються ментальні утворення – концепти. Поширившись у міждисциплінарному вимірі, концепт отримав ряд дефініцій, зокрема й трактування як значення або інформації, активованих у свідомості мовним знаком [Жаботинська 2013, с. 48], візуальна структуризація якого здійснюється в мережевому (із залученням методики «семантика лінгвальних мереж» та сортуванням за пропозиціями базових фреймів [Жаботинська 2013, с. 58–62]) або матричному (через компонентний аналіз для визначення номенклатури доменів, експлікуючих концепт [Бондаренко 2017, с. 81]) форматах. Останнім часом все більш релевантним стає розуміння феноменів довколишнього світу загалом, а також мовних явищ зокрема як складних систем, автономно організованих за принципом нескінченної самоподібності, або фрактальністю, яка досліджується окремою наукою – синергетикою.

Запропонований німецьким фізиком Г. Хакеном для опису лазерного випромінювання і проектування самоорганізації макроскопічних структур на природні й соціальні системи [Haken 2000, с. 1–52], термін «синергетика» був екстрапольований на інші науки, у тому числі й лінгвістику, що в поєднанні з теорією фракталів Б. Мандельброта [Мандельброт 2002] стало опорою для вивчення самоподібної організації елементів мовного простору: словотвору [Веремчук 2017; Єнікєєва 2011], речення [Домброван 2013; Єнікєєва 2018], дискурсу [Ейгер 2017; Піхтовнікова 2015], метафор [Бистров 2014], концептів [Гармаш 2012; Зайченко 2014; Таценко 2018] тощо. Утім, фрактальність концепту ПОЛІТИКА як синергетичної системи досліджується нами вперше, що дає підстави говорити про **актуальність нашого дослідження**.

Об'єктом дослідження виступає концепт ПОЛІТИКА, **предметом** – розкриття механізму його фрактальної організації як активованої у свідомості інформації, що покликане для досягнення **мети** – конструювання візуальної моделі фрактальності концепту ПОЛІТИКА – із виконанням таких **завдань** (етапів дослідження):

- 1) розтлумачити використаний у дослідженні категорійно-поняттєвий апарат;
- 2) застосовуючи **методику** компонентного аналізу словникових значень імені концепту ПОЛІТИКА (тлумачення лексеми *politics* у лексикографічних статтях – **матеріал дослідження**) як активатора вміщеної у ньому інформації, згенерувати матрицю доменів та відповідне лексико-семантичне поле (ЛСП);
- 3) розширити ЛСП за тезаурусним і тематико-асоціативним принципами, використати оновлене ЛСП для компонентного аналізу з конструюванням нової матриці доменів;
- 4) порівняти результати двох компонентних аналізів; якщо матриці схожі, спрогнозувати можливі результати наступних аналізів із визначенням потенційних доменних матриць;
- 5) зобразити зв'язки між отриманими і прогнозованими доменними матрицями у формі графічної моделі; на підставі виявлених у моделі структурних і математичних

закономірностей з'ясувати, чи дійсно концепт ПОЛІТИКА має фрактальну природу в сучасному англомовному дискурсі.

Хід і результати дослідження.

Перший етап. Функціонуючи як самоорганізована система, концепт перебуває у постійному русі між хаосом і порядком, набуваючи параметрів, що сприяють її дестабілізації або стабілізації. Перші отримали назву репелери, другі – атрактори. Останні, маючи вербальну форму вираження як лексеми, дозволяють зафіксувати відносно стійкий стан життєвого циклу концепту [Таценко 2017, с. 201], що в поєднанні з його ототожненням з активованою мовним знаком значенням або інформацією [Жаботинська 2013, с. 48] дає підставу говорити про можливість реконструкції на базі лексеми-атрактора *politics* відносно стійкого стану концепту ПОЛІТИКА як самоорганізованої системи в мережевому або матричному форматах.

Мережевий формат за методикою «семантика лінгвальних мереж» передбачає аналіз корпусних контекстів вживання лексеми-активатора концептуальної інформації (конкордансів) для визначення логічних предикатів, тематично відсортованих пропозиціями базових фреймів, які зрештою подаються у вигляді графічної мережі, візуалізуючи структуру концепту як згенерованого денотативного значення [Жаботинська 2013, с. 58–62]. Матричний формат за методикою компонентного аналізу словникових значень лексеми-імені концепту ідентифікує номенклатуру доменів, які, взаємодіючи між собою за операціями профілювання «база – профіль», і експлікують вміщений у значенні лексеми концепт, і подають його ієрархічний поділ на небазові домени до нерозкладних фонових контекстів (базових доменів) [Бондаренко 2017, с. 81; Langacker 1987, с. 147–150, 183–189; Langacker 2008, с. 44–47]. Відтак, зважаючи на корпусний матеріал мережевого формату та лексикографічний матеріал матричного, обираємо як еталонний для нашого дослідження саме матричний формат, вивчаючи його потенціал щодо розкриття фрактальності концепту ПОЛІТИКА як інформації, активованої вербальним атрактором *politics* у свідомості англомовної спільноти.

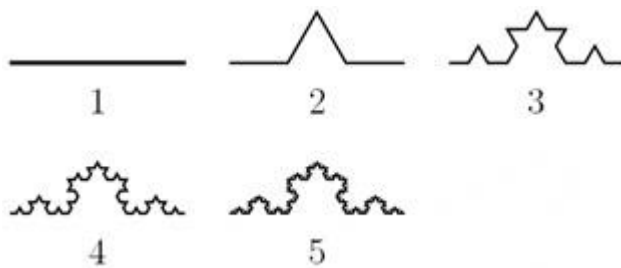
Дослідження фрактальності концепту актуалізує потребу з'ясувати, що означає поняття *фрактал* у міждисциплінарному вимірі загалом та лінгвістиці зокрема. Опрацювання наукового есе «Фрактальна геометрія природи» Б. Мандельброта [Мандельброт 2002, с. 31–32] дозволяє стверджувати, що фракталом є інваріантно масштабована множина (фігура), для якої справджується нерівність $D > D_T$, тобто її фрактальна (хаусдорфова) розмірність D є більшою за топологічну (евклідову) розмірність D_T . Утім, для простих геометричних фігур евклідова розмірність може бути ідентичною фрактальній, тобто вищезгадана нерівність набуває вигляду $D \geq D_T$. Іншими словами, у геометричному сенсі структура вважається фрактальною, якщо при її масштабуванні зберігається ідентична розмірність, показник якої є або дробовим, або цілим числом (перший випадок є притаманним лише складним фігурам ($D > D_T$), другий – простим фігурам ($D \geq D_T$)).

Аналіз фрактальних множин, описаних Б. Мандельбротом [Мандельброт 2002, с. 59–88], уможлиблює визначення стандартного правила побудови фракталів: фігура одиничного розміру – пряма (ініціатор) – розбивається числом b на рівні інтервали, і в межах всього ініціатора у потрібному напрямку розміщуються фігури довжиною $r = 1/b$ загальною кількістю N (виконаний набір параметрів зветься генератором). Далі у кожній з фігур числа N спрацьовує генератор за аналогічною процедурою (ітерація), у результаті чого спостерігається фрактальна самоподібність, розмірність якої витримується за формулою $D = \ln N / \ln(1/r)$, а також справджується рівняння $Nr^D = 1$.

Варто зазначити, що у якості ініціатора може виступати не лише одинична пряма, але й одиничний квадрат або куб, і в такому разі стартове розбиття на рівні інтервали

відбувається за числом b^2 та b^3 відповідно. Зазвичай, така ситуація має місце, коли фрактальна розмірність виражається цілим числом, співпадаючи з евклідовою, а тому в цьому випадку справджується рівняння $N = b^k$, де N число самоподібних фігур у фракталі, k – показник ініціатора (при $k = 2$ – квадрат; при $k = 3$ – куб). Як наслідок, за наведеним правилом можна побудувати криву Коха (рисунок 1; прототип сніжинки), квадрат-головоломку «судоку» (рисунок 2), кубик Рубіка (рисунок 3):

Рисунок 1
Фрактал «Крива Коха»

$$N = 4; b = 3; r = 1/3$$

$$D = \ln 4 / \ln 3 = 1,2618$$

$$Nr^D = 4 \times (1/3)^{1,2618} = 4 \times 0,25 = 1$$

Рисунок 2
Фрактал «Судоку»

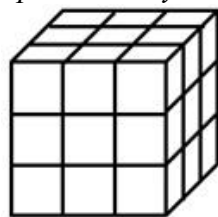
1	4	6	8	9	5	2	3	7
8	2	3	1	7	4	5	6	9
7	9	5	6	2	3	1	4	8
3	8	4	9	5	2	6	7	1
6	5	7	3	8	1	9	2	4
9	1	2	7	4	6	3	8	5
5	7	9	2	6	8	4	1	3
2	3	8	4	1	9	7	5	6
4	6	1	5	3	7	8	9	2

$$N = 9; b = 3; r = 1/3$$

$$D = \ln 9 / \ln 3 = 2$$

$$Nr^D = 9 \times (1/3)^2 = 1$$

Рисунок 3
Фрактал «Кубик Рубіка»

$$N = 27; b = 3; r = 1/3$$

$$D = \ln 27 / \ln 3 = 3$$

$$Nr^D = 27 \times (1/3)^3 = 1$$

Якщо ж розглядати мову як середовище втілення фрактальності, то нерідко під цим поняттям розуміють не лише структурну, але й смислову самоподібність. Так, досліджуючи англійські предикативні структури **S + P**, Т.І. Домброван виявила аналогічність за структурою і смислом зв'язки у складних словах (*toothache – the tooth aches = S + P*) та реченнях зі складним додатком (*I eventually found her reading a newspaper in the library – I eventually found (S + P) + She was reading a newspaper in the library (S + P)*) [Доброван 2013, с. 62–64], С. М. Єнікеєва виявила фрактальність предикативності при поширенні речення (*The narrow alley round the side of the monument looks gloomy today: 1) the alley looks gloomy = S + P; 2) the narrow alley = the alley is narrow = S + P; 3) alley round the side of the monument = the alley is round the side of the monument = S + P; 4) looks gloomy today = the gloomy look is today = S + P*) [Єнікеєва 2018, с. 31]. Відтак, маємо підстави припустити, що і в організації концепту ПОЛІТИКА як активованої мовним знаком інформації спостерігатиметься також структурно-смислова самоподібність, що й буде досліджено нами далі.

Другий етап. Обираємо дефініції лексеми *politics* у лексикографічних джерелах і виконуємо їх компонентний аналіз із визначенням інтегральної (УПРАВЛІННЯ) та диференційних (ФОРМА, СФЕРА / ОБ'ЄКТ, СУБ'ЄКТ, ІНСТРУМЕНТ, СПОСІБ, ОЦІНКА

УПРАВЛІННЯ) сем, що тематично групують ЛСП та ідентифікують відповідні домени у вимірі концепту ПОЛІТИКА. Описана процедура другого етапу вже виконувалася нами в попередньому дослідженні [Степанов 2019], а тому одразу переходимо до наступного етапу.

Третій етап. Процес розширення отриманого в другому етапі ЛСП спирається на той факт, що система концепту, функціонуючи в дискурсі, неодмінно притягується до інших асоціативно схожих концептів, які вербально виражаються атракторами, що містять семи, подібні до сем імені вихідного концепту [Тащенко 2017, с. 203–204]. До таких слів належать синоніми, ідіоми тощо, котрі у випадку з концептом ПОЛІТИКА можна отримати за пошуком у тезаурусах [Thesaurus.com], а також тематично схожих з політикою рубриках (POWER, COOPERATION, BUSINESS, SUCCESS, FAILURE, DUTY, RESPONSIBILITY, EXPERIENCE, BRIBERY, CONFLICT тощо) ідіоматичних словників [Cambridge International Dictionary of Idioms 1998; Oxford Dictionary of Idioms 2004; The American Heritage Dictionary of Idioms 1997; АБВУУ Lingvo x5 2013].

У результаті маємо розширене і тематично ресортоване ідіомами ЛСП, яке відповідним чином реорганізовує початкову доменну матрицю концепту ПОЛІТИКА (рисунки 4, 5):

1) ФОРМА УПРАВЛІННЯ:

1. НАУКА: *art of the possible, poli-sci, realpolitik, statesmanship, civics, matters of state, affairs of state;*

2. ІДЕЇ: *give-and-take policy, kid-glove policy, wait-and-see policy, ostrich policy;*

3. РОБОТА: *the second oldest profession:*

3.1. ПЕРЕБУВАННЯ НА ПОСАДІ: *in the driver's seat, in the saddle, to carry the ball, to carry weight, to throw one's weight around, to run the show, to call the shots / tune, to set the agenda, to have the upper hand, to hang out your shingle;*

3.2. ВІДСТАВКА: *to hang up one's hat, to get the boot, to hang up your boots, to get your cards, to get the gate, to give someone (get) the push (shove);*

2) СФЕРА / МІСЦЕ УПРАВЛІННЯ:

1. ГАЛУЗЬ / ТЕРИТОРІЯ УПРАВЛІННЯ: *zoo, jungle, backroom, smoke-filled room, tight ship, corridors of power, high places;*

3) СУБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ:

1. СУБ'ЄКТ ВИЩОГО РАНГУ: *the powers that be, big cheese / big gun / big noise / big shot, big white chief, big daddy, movers and shakers, top banana, cock of the walk, men in grey suits, chieftain, grandstander, political animal, political Bellwether, state-monger, Uncle Sam, feds, powerhouse, Political 8, political heavyweight, fat cat, high-flier;*

2. СУБ'ЄКТ НИЖЧОГО РАНГУ: *political lightweight, big fish in a small pond, political pawn, second banana, two-bit politician (tinhorn gambler);*

4) ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ:

1. ЖОРСТКИЙ КОНТРОЛЬ: *iron hand, big stick, carrot and stick, tight rein on, whip hand / upper hand, clout, beef, weight, moxie, grip, clutch, jackboot, say-so, with a heavy hand, with might and main, blood and iron / blood and guts / blood and thunder;*

2. ВДАЛИЙ ПРИЙОМ: *political chip, trump, to play cat and mouse with somebody, give and take, halfway house, meeting of minds, the old boy network, to steer / take a middle course;*

3. РИЗИК: *to make or break something, to sink or swim;*

5) ОЦІНКА СПОСОБУ УПРАВЛІННЯ:

1. ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ДІЙ:

1.1. ЧЕСНІСТЬ: *Mr. Clean, straight arrow, to put / lay your cards on the table, to make a clean breast of something (of it), to cross my heart, straight as a die, fair and square, to play fair;*

1.2. НЕЧЕСНІСТЬ: *political jugglery, to jockey for position, to wheel and deal, beggar on horseback, machine politics, backstairs influence, to twist / wind / wrap somebody around your little finger, to cook the books, to have your fingers / hand in the till, to take someone to the cleaners, in cahoots, to play footsie with someone, with your hand in the cookie jar, on the fiddle, to*

line your pockets, to rob someone blind, on the take, to feather your nest, mammon of unrighteousness;

2. ПАРТНЕРСТВО:

2.1. ДРУЖНІ СТОСУНКИ: *cheek by jowl, hand in glove, to hitch horses together, on the same page, shoulder to shoulder, birds of a feather;*

2.2. ВОРОЖІ СТОСУНКИ: *oil and water, apple of discord, battle of the giants, to fight like cat and dog, at cross purposes, to cross swords, cut and thrust, at daggers drawn, at loggerheads, to go to the mat, passage of arms, to part brass rags with someone, a running battle, sparks fly, to be at each others' throats, to fight tooth and nail, on the warpath;*

3. ОБІЗНАНІСТЬ:

3.1. БАГАТИЙ ДОСВІД: *to know something like the back of your hand, to see the elephant, to find your feet, the school of hard knocks; been there, done that; the university of life;*

3.2. БІДНИЙ ДОСВІД: *babes in the wood, to be thrown / to jump in at the deep end, to live and learn, wet behind the ears;*

4. СТАРАННІСТЬ: *from A to Z, boots and all, from go to whoa, from soda to hock, from soup to nuts, root and branch, to leave no stone unturned;*

5. ТЕНДЕНЦІЇ ДО СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН:

5.1. КОНСЕРВАТОРСЬКА ТЕНДЕНЦІЯ: *to hold the line, hard line, the old school tie, to go / swim with the tide;*

5.2. ЛІБЕРАЛЬНА ТЕНДЕНЦІЯ: *to go / swim against the tide;*

6. УСПІХ / ПРОГРЕС:

6.1. НАЯВНІСТЬ УСПІХУ / ПРОГРЕСУ: *to go with a bang, brass ring, to curl the mo, to cut the mustard, to be in like Flynn, to bring / drive your pigs to market, to ride high, to come up roses, the top of the tree, to carry the world before you;*

6.2. ВІДСУТНІСТЬ УСПІХУ / ПРОГРЕСУ: *political backwater, lunar politics, political football, political limbo, to back the wrong horse, to bark up the wrong tree, to kill the goose that lays the golden egg, to slip on a banana skin, to go pear-shaped;*

7. ОСОБИСТИЙ КОНТРОЛЬ:

7.1. ПОСИЛЕННЯ КОНТРОЛЮ: *to get a grip on, to fall into somebody's clutches, under the jackboot, to hold sway over something, to pull string / wires, to hold someone's feet to the fire, to hold the purse strings, in the hollow of your hand, in the palm of your hand, in someone's pocket, under somebody's thumb, to have the upper hand, to have someone eating out of your hand, to rule the roost, to have someone on toast, to flex your muscles, to go from strength to strength;*

7.2. ПОСЛАБЛЕННЯ КОНТРОЛЮ: *to lose one's grip, to escape from somebody's clutches, to lose your edge, to go off the boil;*

8. МОРАЛЬНА ВИТРИМКА:

8.1. СИЛЬНА МОРАЛЬНА ВИТРИМКА: *to face the music, political temperature, to hold one's own, to hold still for, to hold out, to hold out for something, to carry the can, to come to grips with somebody or something, to pass with flying colors, to claw your way back from something, to win something hands down, to be on someone's (own) head, to hold the fort, to be left holding the baby / bag, to be on the hook for something, to hold the sack, hat in the ring, bed of nails, to come hell or high water, in hot water, to get the bit between your teeth, to put / set your hand to the plough, to take the plunge;*

8.2. СЛАБКА МОРАЛЬНА ВИТРИМКА: *to clutch at a straw, dead duck, to die a death, the nail in someone's coffin, to get someone over a barrel, to pass the buck, to let George do it, with your back to (up against) the wall, to be caught in a cleft stick, behind the eight ball, out of the frying pan into the fire, to draw the short straw, up a stump;*

9. ХАРАКТЕР ОСОБИСТОЇ ПОВЕДІНКИ:

9.1. ЗАРОЗУМІЛІСТЬ: *to be too big for your boots, delusions of grandeur;*

9.2. ПІДЛАБУЗНИЦТВО: *to bow and scrape, to do someone's bidding, to lick someone's boots, to be at someone's beck and call, to dance to someone's tune, to curry favor with someone, handshaker;*

10. ХАРАКТЕР НАСЛІДКІВ:

10.1. САМОЗАШКОДЖЕННЯ: *to hoist with / by your own petard, to make a rod for your own back, to cut your own throat, to paint yourself into a corner, to cut off your nose to spite your face, to put your head in a noose, to score an own goal, to shoot yourself in the foot;*

10.2. НЕПЕРЕДБАЧЛИВІСТЬ: *landslide, act of God, dark horse, to snow under, pennies from heaven;*

6) МЕТА УПРАВЛІННЯ:

1. РЕЗУЛЬТАТ: *to circle the wagons, to make common cause with someone, to close ranks, shoulder to shoulder;*

2. ЗИСК: *to play politics, peanut politics, inside track, in the box seat, in the catbird seat, to hold all the cards / aces, law of the jungle, power politics, to be on the make, to have your fingers / hand in the till, to bleed someone dry / white, to have an axe to grind, to know on which side your bread is buttered, to fight your corner, to have an eye for the main chance, to feather your nest, to take care of / look after number one, a piece (slice) of the action, to be quids in, Tom Tiddler's ground, place in the sun, sitting pretty, not miss a trick, in pole position, baby-kisser.*

Рисунок 4

Матрична модель концепту ПОЛІТИКА (після розширення ЛСП)

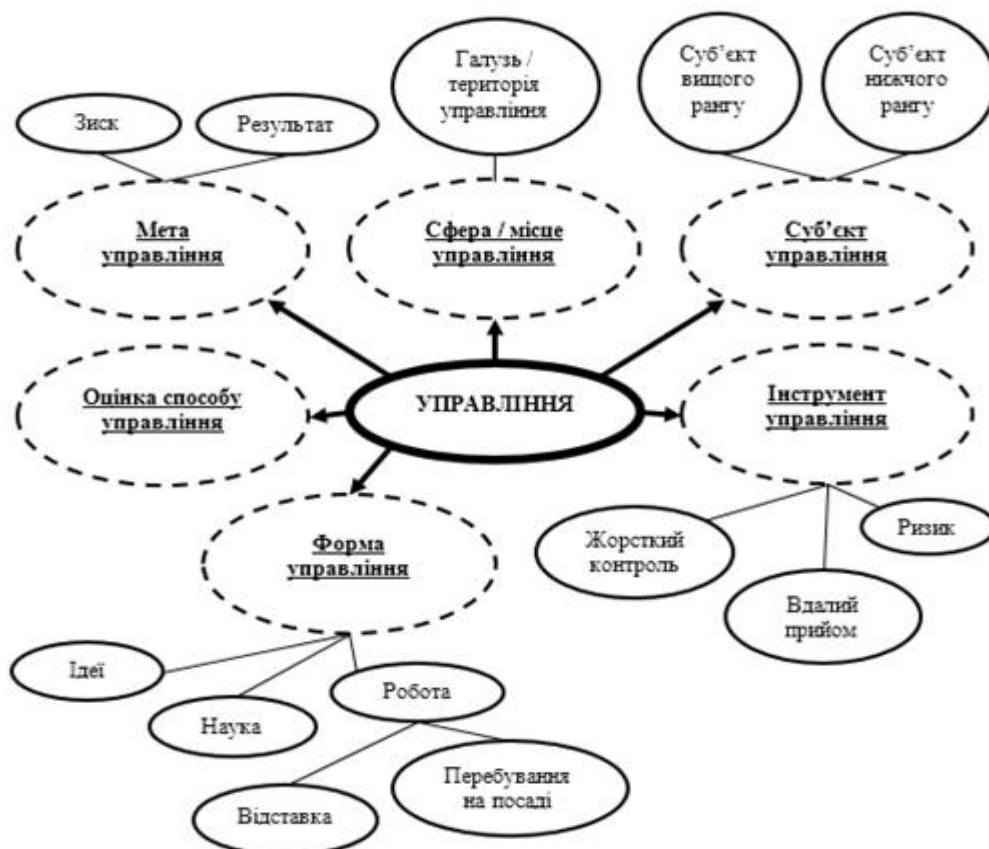
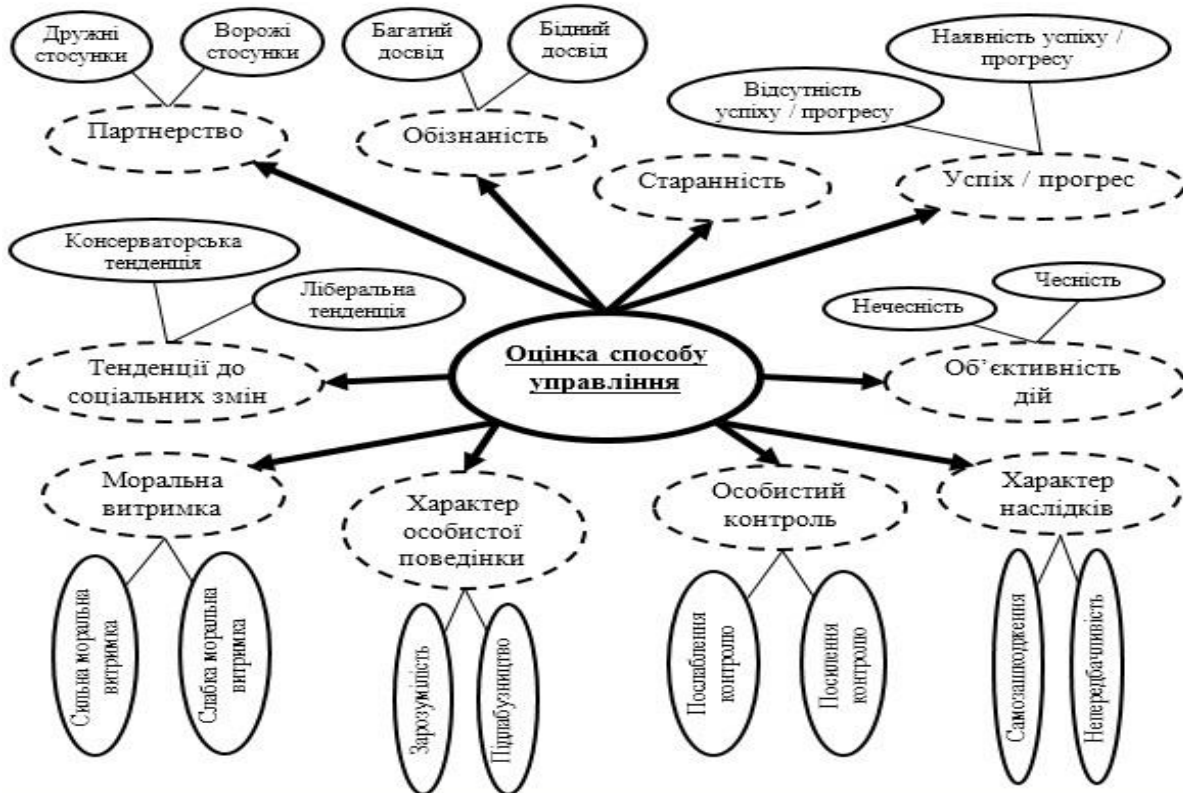

Рисунок 5

Матрична модель концепту ПОЛІТИКА (після розширення ЛСП):
продовження структури домену ОЦІНКА СПОСОБУ УПРАВЛІННЯ

Далі виконуємо повторний компонентний аналіз: обираємо кілька вербальних атракторів розширеного ЛСП (наприклад, лексем *big cheese, in the driver's seat*) і опрацюємо їх дефініції в ідіоматичних словниках, відстежуючи, які саме семи і домени активуються:

1) *big cheese*: *an important or powerful person in a group or organization* [Cambridge International Dictionary of Idioms, с. 32]. Ідеться про інтегральну сему-домен УПРАВЛІННЯ, котре виконується диференційними семами-доменами: СУБ'ЄКТОМ (*person*) у СФЕРІ/МІСЦІ (*group, organization*) із ОЦІНКОЮ (*powerful, important*). Крім того, компонент *powerful* імпліцитно активує домен ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ, адже управляюча особа володіє певною владою, і її робота націлена на досягнення конкретної МЕТИ. У свою чергу, і сама робота, виконувана особою у конкретних сфері / місці, є нічим іншим як ФОРМОЮ УПРАВЛІННЯ. Відтак, домени збігаються з початковою матрицею лексеми *politics*.

2) *in the driver's seat*: *in control, in a position of authority* [The American Heritage Dictionary of Idioms, с. 338]. Спрацьовує інтегральна сема-домен УПРАВЛІННЯ, котре імпліцитно виконується СУБ'ЄКТОМ заради МЕТИ у СФЕРІ/МІСЦІ із експліцитно вираженими ІНСТРУМЕНТОМ (*control, authority*) та ФОРМОЮ УПРАВЛІННЯ (*position of authority*), і спосіб такого управління імпліцитно має свою ОЦІНКУ. Знову домени збігаються з початковою матрицею лексеми *politics*.

Четвертий етап. Порівняння компонентних аналізів дозволяє констатувати схожу структурно-смыслову організацію доменних матриць, про що свідчать такі результати:

1) Після переходу із початкової матриці УПРАВЛІННЯ + ФОРМА + СФЕРА / ОБ'ЄКТ + СУБ'ЄКТ + ІНСТРУМЕНТ + СПОСІБ + ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ (концепт за лексемою *politics*) у матрицю УПРАВЛІННЯ + ФОРМА + СФЕРА / МІСЦЕ + СУБ'ЄКТ + ІНСТРУМЕНТ + ОЦІНКА СПОСОБУ + МЕТА УПРАВЛІННЯ (концепт за лексемою *politics* після розширення ЛСП) у матрицях слів оновленого ЛСП активуються

аналогічні домени, внутрішній простір яких реорганізовується (наприклад, домен СУБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ: ЛЮДИ (лексема *politics* до розширення ЛСП) – СУБ'ЄКТ ВИЩОГО РАНГУ, СУБ'ЄКТ НИЖЧОГО РАНГУ (лексема *politics* після розширення ЛСП)).

Це дає підставу прогнозувати у майбутньому схожу макроструктуру похідних матриць із їх відмінною мікроструктурою (аналогічні самоорганізовані домени, але різні їх внутрішні субдомени) при нескінченних вторинних номінаціях концепту ПОЛІТИКА як активованої у свідомості інформації;

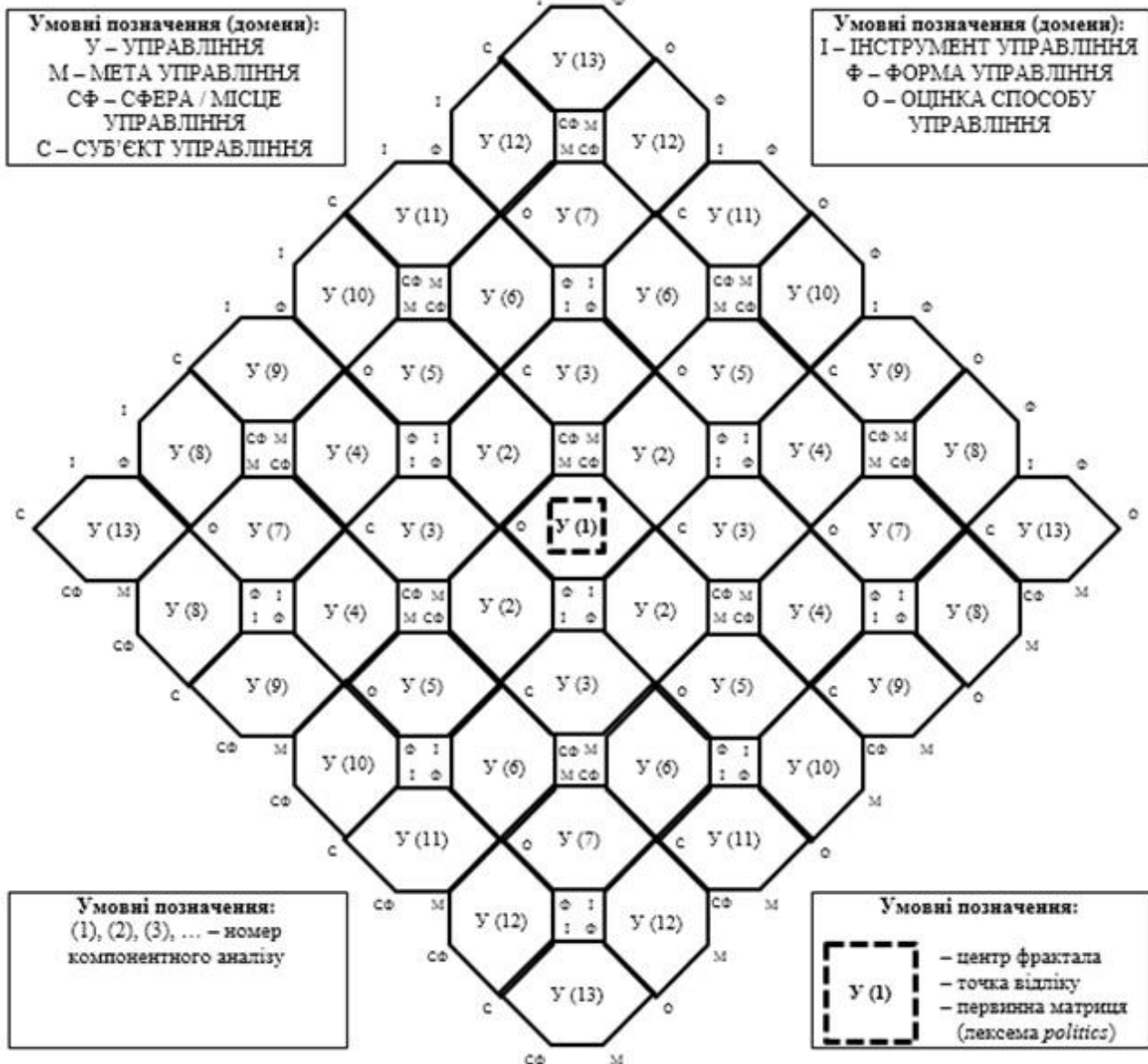
2) Семантичний простір матриць організовується за принципом смислово-ієрархічної вкладеності елементів.

Наприклад (за рисунками 4 і 5), УПРАВЛІННЯ проявляється у ФОРМІ УПРАВЛІННЯ, що може втілитися у РОБОТІ, де це управління реалізується, а ВІДСТАВКА чи ПЕРЕБУВАННЯ НА ПОСАДІ є неодмінними складниками робочого процесу і управління, які іменуються словами із ЛСП, семи яких описують характер такого управління.

Перелічене говорить про структурно-смыслову фрактальність концепту ПОЛІТИКА, що зображується як графічна модель (рисунок 6), тобто ініціюється п'ятий етап дослідження.

Рисунок 6

Графічна модель фрактальності концепту ПОЛІТИКА

Огляд рисунка 6 дозволяє візуально осмислити хід нескінченного розгалуження концепту ПОЛІТИКА як інформації, активованої лексемою *politics* у свідомості англomовної спільноти, і математичну інтерпретацію цього процесу можна подати у вигляді таких тверджень, що підтверджують його фрактальну природу:

1) Первинна матриця концепту (лексема *politics* після тезурусно-асоціативного розширення ЛСП) має вигляд 6-кутника, центром якого є домен УПРАВЛІННЯ, а вершини – решта доменів (МЕТА, СФЕРА / МІСЦЕ, СУБ'ЄКТ, ІНСТРУМЕНТ, ФОРМА, ОЦІНКА СПОСОБУ УПРАВЛІННЯ). Крім того, у вершинах зосереджується оновлюване ЛСП, котре при ітераціях генерує нові ідентичні матриці, а у вершинах останніх, у свою чергу, утворюється і модифікується нове ЛСП, генеруючи похідні матриці з іншими ЛСП і т. д.;

2) При розгалуженні активованої у концепті інформації за одну ітерацію генеруються чотири нові матриці, що відповідають на рисунку черговим номерам здійснюваних компонентних аналізів лексем із нових ЛСП (якщо вважати точкою відліку компонентний аналіз лексеми *politics* як первинної матриці, що є одночасно центром розгалуження);

3) При розгалуженні інформації відбувається просторовий рух матриць: при непарних ітераціях (непарний номер компонентного аналізу) матриці розміщені горизонтально, при парних (парний номер компонентного аналізу) – вертикально;

4) Вершини суміжних матриць чергуються за годинниковою стрілкою і проти неї;

5) Якщо точкою відліку вважати первинну матрицю (лексема *politics*; номер один на рисунку у штрихованій рамці) і через неї уявно провести вертикальну та горизонтальну осі, то на них неозброєним оком симетрично фіксується фрактальна самоподібність фігур: номери 1, 3, 7, 13. Аналіз кожної наступної пари чисел такої послідовності свідчить, що кожна сусідня різниця збільшується на 2: 2 (3-1), 4 (7-3), 6 (13-7). Відтак, отримуємо арифметичну прогресію, за якою можна передбачити наступну чергову геометричну самоподібність: 1, 3, 7, 13, 21, 31, 43, 57, 73, 91, 111 ...

6) Якщо, орієнтуючись за аналогічною точкою відліку, оглянути на рисунку самоподібні фігури за порядком арифметичної прогресії, вказаної у твердженні 5, то у кожній наступній самоподібній фігурі кількість 6-кутних матриць збільшується у квадратичній арифметичній прогресії: 1, 9, 25, 49 ... Якщо у такій послідовності відняти числа кожної сусідньої пари, то отримаємо прогресію, де кожне наступне число зростає на 8: 8 (9-1), 16 (25-9), 24 (49-25) ...

Вищезгаданий огляд рисунка підлягає формульній перевірці за Б. Мандельбротом. Оскільки біля кожної з чотирьох меж останньої і найбільшої самоподібної фігури, зображеної на рисунку 6, нараховується по сім 6-кутників, припустимо, що така фігура є уявним квадратом зі сторонами одиничної довжини, які розбиваються на сім рівних інтервалів $b = 7$, де формуються фігури довжиною $r = 1/b = 1/7$. Для квадрата, як зазначає Б. Мандельброт [Мандельброт 2002, с. 72–73], кількість утворених фігур N буде складати $N = b^2$, тобто $7^2 = 49$. Підставимо отримані числа в рівняння $D = \ln N / \ln(1/r)$ і виведемо з нього показник фрактальної розмірності D : $D = \ln 49 / \ln(1/7) = 2 \ln 7 / \ln 7 = 2$.

Підставимо отримане число у формулу Nr^D : $49 \times (1/7)^2 = 49/49 = 1$, тобто вищезгадане рівняння $Nr^D = 1$ справджується. При $D = 2$ фрактальна розмірність співпадає з евклідовою, відтак нерівність $D \geq D_T$ у нашому випадку підтверджується, а тому описана на рисунку 6 модель розгалуження концепту ПОЛІТИКА є дійсно фракталом з геометричної точки зору.

Зважаючи на результати візуально-математичної інтерпретації та формульної перевірки моделі на рисунку 6, маємо всі підстави дійти **висновку**, що концепт ПОЛІТИКА як активована лексема *politics* у свідомості інформація має дійсно фрактальну природу в сучасному англomовному дискурсі.

Перспективою досліджень вважаємо конструювання мережевої моделі концепту ПОЛІТИКА та визначення її ролі в структуризації інформації, активованої лексевою *politics* у свідомості англомовної спільноти.

Література

- Бистров Я. В. Фрактальна модель концептуальної метафори в англомовному біографічному наративі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Випуск 48. С. 80–89.
- Бондаренко Е. В. Картина мира и матричное моделирование как базовый метод ее анализа. *Как нарисовать портрет птицы : методология когнитивно-коммуникативного анализа языка* : кол. монографія / под ред. И.С. Шевченко. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. 246 с.
- Веремчук Е. О. Лексико-семантическое поле SPACE / КОСМОС в английской речи : лингвокогнитивный та лингвосинергетический аспекти: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Запорожжя, 2017. 253 с.
- Гармаш О. Л. Фрактальна структурованість концептосистеми сучасної англійської мови. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. №62. С. 45–50.
- Домброван Т. И. Фрактальность как фундаментальное свойство языковой материи. *Записки з романо-германської філології*. 2013. Випуск 1 (30). С. 57–67.
- Ейгер Г. В. Феномен фракталов в филологических исследованиях. *Нова філологія*. 2017. №69. С. 50–59.
- Єнікеєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця XX – початку XXI століть) : автореф. дис. ... д. филол. наук. : 10.02.04. Київ : КНЛУ, 2011. 32 с.
- Єнікеєва С. М. Структурна організація англійського речення як фрактального об'єкту. *Нова філологія*. 2018. №73. С. 27–33.
- Жаботинская С. А. Имя как текст : концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2013. № 6. С. 47–76.
- Жаботинская С. А. Концепт / домен : матричная и сетевая модели. *Культура народов Причерноморья*. 2009. № 168. Том 1. С. 254–259.
- Зайченко С. С. Фрактальное моделирование динамики функционирования концепта SPIRITUAL POWER в англоязычном художественном кинодискурсе исторического жанра. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2014. №12. Часть 3. С. 78–81.
- Мандельброт Б. Фрактальная геометрия природы. Москва : Институт компьютерных исследований, 2002. 656 с.
- Пихтовникова Л. С. Самоорганизация речевых произведений : информационно-когнитивный аспект. *Синергетика в филологических исследованиях* : монографія / под ред. проф. Пихтовниковой Л. С. Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. 340 с.
- Степанов В. В. Матричная модель концепту ПОЛІТИКА (на матеріалі англомовного дискурсу). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2019. №175. С. 634–641.
- Таценко Н. В. ЕМПАТИЯ в сучасному англомовному дискурсі : когнітивно-синергетичний вимір : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04. Харків, 2018. 460 с.
- Таценко Н. В. Типи вербальних аттракторів концепту ЕМПАТИЯ в сучасному англомовному дискурсі. *Нова філологія*. 2017. №70. С. 201–206.
- ABBYY Lingvo x5 : багатомовний електронний словник. Москва : ABBYY Lingvo, 2013. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).
- Ammer Christine. *The American Heritage Dictionary of Idioms*. Boston : Houghton Mifflin Company, 1997. 746 p.
- Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 604 p.
- Haken H. *Information and self-organization: a macroscopic approach to complex systems*. 2nd ed. Berlin : Springer, 2000. 222 p.
- Langacker R. W. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. New York : Oxford University Press, 2008. 562 p.
- Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. Stanford (Ca) : Stanford University Press, 1987. Volume 1 : Theoretical Prerequisites. 516 p.
- Siefring Judith. *Oxford Dictionary of Idioms*. Oxford : Oxford University Press, 2004. 346 p.
- Thesaurus.com. URL: <https://www.thesaurus.com>.

(Матеріал надійшов до редакції 2.05.19. Прийнято до друку 18.03.20)

УДК 811.111'42

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2020-79-19>

ЦАПЕНКО Л. В.

(Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

l.v.tsapenko@karazin.ua

МЕХАНІЗМИ САМООРГАНІЗАЦІЇ РІВНІВ КОМПОЗИЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ РОЗПОВІДІ

У статті подано опис протиріч кожного рівня композиції детективної розповіді та способи їхнього розв'язання. Ці способи вирішення здійснюються за допомогою змістових маркерів зв'язку, що містяться в тексті розповіді. Маркери мають різну лінгвістичну природу, але слугують єдиній цілі системного зв'язку та організації художнього тексту, зокрема зв'язку рівнів його композиції.